

а також завдань, що не лише супроводжують карти, а й стимулюють геопросторове мислення учнів, які мають бути різного рівня – від репродуктивних на кшталт «покажіть», «знайдіть» до складних – «підтвердіть даними карти», «визначіть геополітичні тенденції та наслідки»;

логічний компонент – подання матеріалу в логіці взаємозв'язків між подіями й явищами та завдання, що вимагають від учнів формулювання причинно-наслідкових зв'язків, тенденцій розвитку, прогнозування майбутнього;

інформаційний компонент – наявність у підручнику достатньої кількості різноманітних джерел (текстових та візуальних, первинних, вторинних, третинних, писемних та візуальних) і сукупність відповідних завдань, які передбачають опрацювання учнями цих джерел, визначення їх змісту, сутності поданої інформації, її значення, достовірності та ін. Допоміжним засобом тут слугують навчальні відео, продукти мас медіа історичного змісту, які зараз широко використовують учителі історії. Важливим є і залучення учнів до створення власних медіатекстів: комп'ютерних презентацій, коротких відео, інфографіки, постерів та ін.

Щодо третьої ГЗР, то її досягнення забезпечується в основному за рахунок організації освітнього процесу вчителем із залученням учнів до різних форм колективної, групової та парної роботи. Підручник має містити відповідні вказівки для учнів і вчителя щодо такої організації. Завданням вчителя є відстеження не лише змістової результативності співпраці учнів (як виконали завдання, наскільки коректно презентували його виконання), але й спостереження за поведінкою учнів під час виконання завдання, стилем їхньої міжособистісної взаємодії та рівнем толерантності.

Такий складник цієї групи результатів як формування громадянської позиції має бути відображений як змістом авторського тексту, які мають містити відповідні фрагменти (наприклад, про героїчні вчинки або видатні досягнення українців), так і завданнями на формулювання учнями аргументованої історичними прикладами власної громадянської позиції.

Особливості проектування нового підручника з історії України для 7-го класу

*Н.М. Гупан,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

У ході виконання наукового дослідження «Проектування змісту і методика навчання учнів 7–9 класів історії та громадянської освіти» з'ясовано, що підручник є важливим засобом навчання історії попри різноманіття доступних здобувачам освіти джерел інформації. Його функціями сьогодні є не лише подання структурованого і систематизованого навчального матеріалу, а й

організація активної пізнавальної діяльності учнів на занятті, їхньої самостійної роботи вдома, допомога вчителю в організації освітнього процесу.

Сформульовано, що оновлення змісту підручника, його структури, способу подання і опрацювання матеріалу учнями залишаються актуальними. Основними орієнтирами оновлення виступають вимоги до результатів навчання, задекларовані у Державному стандарті базової середньої освіти 2020 р. Крім того, підручник має забезпечити формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів, розвиток їх емоційно-ціннісної сфери.

Встановлено, що для реалізації зазначених складних функцій кожен параграф підручника має бути певним завершеним циклом навчання: від планування результатів засвоєння змісту учнями до отримання цих результатів, їхньої перевірки й оцінювання. Такий підхід реалізовано у новому підручнику з історії України для 7-го класу закладів загальноосвітньої середньої освіти за авторством О. Пометун, О. Дудар, Н. Гупана (Видавничий дім «Освіта», 2024 р.). Цей підручник є комплексною моделлю освітнього процесу, що складається з низки текстових і позатекстових компонентів, розташованих в окремих темах відповідно до обраної авторами технології активного навчання і особливостей змісту навчального матеріалу. Це досягається за рахунок рівноваги між навчальними текстом та позатекстовими матеріалами та завданнями до них.

Виявлено, що текст підручника мінімізований, утім він відображає основні сучасні наративи історичної науки України. В підручнику представлені відповідно авторський (основний), додатковий (історичні джерела), пояснювальний (супровідний: підписи, посилання, визначення) тексти.

З'ясовано, що серед позатекстових компонентів найбільш важливими є різноманітні ілюстративні матеріали. Вони подані в підручнику у вигляді малюнків, репродукцій художніх творів, фотографій пам'яток, інфографіки, карт, схем, креслень, таблиць, що допомагають школярам краще засвоювати матеріал. Робота учнів із візуальними джерелами підручника не лише допомагає засвоєнню змісту, створюючи зорову опору мислення, а й розвиває навички опрацювання інформації, поданої через зоровий канал сприйняття. Тож різноманітність візуальних джерел працює на досягнення цієї мети. Наприклад різноманітні текстові таблиці – хронологічні, синхроністичні, порівняльно-узагальнюючі, конкретизуючі, подані в підручнику, вже за назвами вказують на операції з навчальним історичним матеріалом, що їх мають виконати учні.

Текстовий та ілюстративний матеріали в підручнику обов'язково супроводжують пізнавальні завдання, різні за призначенням, змістом, способом виконання, рівнем складності. В аналізованому підручнику відповідно до названих критеріїв питання і завдання випереджають параграфи, вміщені в основну частину, розташовані після параграфів, тем, розділів, курсу в цілому, для повторення, систематизації, узагальнення учнями матеріалу великих структурних одиниць змісту. Співвідношення і розташування цих видів завдань можна вважати важливим критерієм якості сучасного підручника з історії України.

Таким чином, запровадження Державного стандарту базової середньої освіти це, зокрема і можливість подолати певні стереотипи у шкільному підручникотворенні та вийти на новий рівень розробки навчальної літератури.

Модель навчання учнів 7-9 класів громадянської освіти

*Л. Т. Рябовол,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

У ході дослідження теми «Проектування змісту і методика навчання учнів 7–9 класів громадянської освіти та історії» розроблено модель навчання громадянської освіти (ГО). У результаті аналізу Державного стандарту базової середньої освіти констатовано, що ГО має проходити через всі освітні галузі, однак, визначальною наразі є громадянська та історична освітня галузь. Визначено мету навчання ГО як розвиток громадянських якостей особистості, громадянських та соціальних компетентностей. Обґрунтовано методичні умови реалізації пропонованої моделі навчання: послідовна реалізація компетентнісного підходу з опорою на попередній досвід, знання, уміння, навички учнів; підтримання мотивації та забезпечення рефлексії.

Доведено, що методика навчання ГО має передбачати залучення учнів до відповідної діяльності, активність кожного з них, що забезпечується завдяки використанню інтерактивних та інформаційно-комунікативних технологій. До відповідних методичних умов віднесено послідовне застосування й ускладнення таких технологій, наприклад, від міні-дискусій до повноцінних дискусій у різних форматах не лише на уроках, але й у позакласній роботі. В основі обговорень мають бути актуальні проблеми класу, школи, територіальної громади, суспільства. Встановлено, що використання проблемних завдань/запитань сприятиме розвитку творчості, креативності учнів, альтернативності мислення у випадках, коли проблема має кілька варіантів рішення, визначенні оптимального способу; у процесі проблемного навчання ГО доцільно організовувати дослідницьку діяльність учнів зокрема у формі проєктів (групових та індивідуальних). Обґрунтовано, що для ефективного розвитку якостей свідомого громадянина, вмінь активної участі доцільно проводити дидактичні ігри, як рольові, так і ділові, до прикладу імітація засідання ООН, органу законодавчої влади, міської чи сільської ради, парламенту закладу освіти з обговоренням нагальних питань / законопроєкту.

Особливу роль у пропонованій моделі відведено практичним заняттям, які забезпечують ефективне виконання завдань ГО, дають можливість організовувати роботу учнів з різними інформаційними джерелами, забезпечують розуміння й критичне осмислення учнями відповідної інформації, переосмислення нових знань